

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

КИЇВ – 2017

Публікація є результатом дослідження, проведеного Східноєвропейським центром багатопартійної демократії в Міжнародному центрі перспективних досліджень.

Автори: Олена Захарова, Анатолій Окисюк, Світлана Радченко

© Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД)

Електронна версія цієї публікації доступна за ліцензією Creative Commons License (CCL) - Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0. Ви можете копіювати, розповсюджувати та передавати публікацію, а також адаптувати її, за умови, що вона призначена лише для некомерційних цілей, та поширена за ідентичною ліцензією.

Думки, викладені в цьому документі, належать їх авторам і не представляють думки EECMD або NIMD

Детальна інформація щодо Creative Commons License (CCL) за посиланням: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0>

Зміст

Вступ.....	2
Розділ I.	
Політична освіта в Україні як фактор переходу до формування демократичної держави	5
Розділ II.	
Система політичної освіти в Україні: необхідність модернізації	9
2.1. Політична освіта від політичних партій.....	9
2.1.1. Програми політичної освіти від політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	9
2.1.2. Програми політичної освіти партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність».....	10
2.1.3. Програми політичної освіти партії «Об'єднання «Самопоміч»	12
2.1.4. Програми політичної освіти партії «Демократичний альянс» ...	12
2.1.5. Програми політичної освіти партії «Сила людей»	14
2.1.6. Спільне та відмінне у політичній освіті від політичних партій	15
2.2. Політична освіта від неурядових організацій (українських і міжнародних)	16
2.2.1. Програма стажування у Верховній Раді України	17
2.2.2. Програми політичної освіти Благодійного фонду Богдана Гаврилишина	18
2.2.3. Програма Інституту політичної освіти «Майстерня європейської політики»	19
2.2.4. Програма «Українська школа політичних студій» Лабораторії законодавчих ініціатив	20
2.2.5. Програми політичної освіти Міжнародного Республіканського Інституту (MPI)	21
2.2.6. Програми політичної освіти Національного Демократичного Інституту міжнародних відносин (НДІ).....	21
2.2.7. Програми політичної освіти Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні.....	23
2.2.8. Програми політичної освіти Фонду ім. Фрідріха Еберта.....	23
2.2.9. Програми політичної освіти Фонду Фрідріха Науманна за свободу.....	24
2.2.10. Спільне та відмінне у політичній освіті від міжнародних та українських неурядових організацій	25
Розділ III.	
Зміни у системі політичної освіти у зв'язку з конфліктом на Донбасі.....	27
Висновки:	30
Визначення недоліків політичної освіти та шляхів їх подолання.....	30
Додатки:	
Візуалізація даних програм політичної освіти	33
Використані джерела	36
Виноски	38

Вступ

Однією з головних проблем сучасного українського суспільства є відсутність політичної відповідальності чиновників і політичної освіти громадян. Політична освіта спонукає людей до отримання нових знань та їх участі у громадських справах, до формування відповідальної взаємодії та співпраці громадян з владою.

Встановлення демократичного режиму та побудова громадянського суспільства неможливі без участі у процесі прийняття політичних рішень активних і свідомих громадян, які здатні реалізовувати свої права та нести відповідальність перед громадою та суспільством за свої дії. Щоб бути в змозі це здійснювати, громадянин повинен розуміти соціальну та політичну реальність і процеси, що в ній відбуваються. Політична освіта спрямована на створення критичної маси громадян, які володіють повною та достовірною інформацією про політичну реальність, незалежно і критично формують власну думку та готові до громадської діяльності. Вона виступає життєво важливим елементом не лише побудови та становлення демократичної громадянської держави, але й розвитку та ефективного функціонування всіх сфер суспільної життєдіяльності.

Складна економічна, політична, соціальна ситуація в Україні протягом всіх років незалежності є наслідком комплексу чинників, серед яких важливу роль відіграє низький рівень участі простих громадян у процесі прийняття політичних рішень. Відсутність багатолітньої традиції політичної активності громадян стала значним бар'єром на шляху побудови громадянського суспільства в незалежній Україні.

Ключовим чинником у процесі політичної трансформації суспільства стає всебічна обізнаність громадян із діяльністю органів публічної влади та її результатами, адже політична освіта покликана: 1) ліквідувати політичну безграмотність громадян; 2) сформувані демократичні погляди та цінності; 3) виробити розуміння політики; 4) виробити у громадян вміння критично мислити.

У підсумку, політична освіта має давати людині орієнтири — сприяти усвідомленню нею власних інтересів, пошуку шляхів їх прийнятної реалізації та впливу на існуючу політичну ситуацію.

З огляду на це дуже актуальними завданнями є збір, опис та аналіз сучасного стану політичної освіти в Україні, визначення основних недоліків існуючих програм з політичної освіти, які організуються політичними партіями та неурядовими організаціями, а також шляхи їх подолання.

На вирішення цих завдань і спрямоване дане дослідження. Документ може бути корисним для представників вищих начальних закладів, державних установ, політичних партій та неурядових організацій з точки зору вивчення найкращого досвіду розробки програм політичної освіти на основі порівняння існуючих програм, визначення переваг і недоліків кожної з них. У документі міститься комплексний аналіз програм політичної освіти від різних суб'єктів, а також аналіз потреб, які не задовольняються існуючими програмами. У результаті політичні партії, які наразі не мають власних проектів з навчання молоді чи партійних активістів політичній грамотності, отримають необхідні орієнтири та досвід, які стимулюватимуть їх активізувати роботу у даному напрямку. При розробці таких програм політичним партіям варто звернути увагу на міжнародні неурядові організації, фонди, які надають підтримку, у тому числі фінансову, на реалізацію подібних ініціатив

Розділ I.

Політична освіта в Україні як фактор переходу до формування демократичної держави

Протягом всіх років незалежності України низький рівень політичної освіченості серед громадян, що проявився у вигляді браку знань про власні права та відповідальність за їх дотримання, слабкого інтересу до участі у громадських справах і розв'язанні суспільних проблем, відстороненого ставлення до ухвалення політичних рішень у значній мірі призвів до погіршення суспільно-політичної та економічної ситуації в державі. Зазначені фактори сприяли формуванню пасивного українського суспільства, що перешкодило міцному утвердженню у ньому демократичних цінностей. Революція гідності 2013–2014 рр. стала відповіддю активної частини суспільства на свавілля минулої влади та засвідчила про їхню готовність брати на себе відповідальність за вирішення важливих державних питань.

На сьогодні швидкими темпами відбувається процес формування громадянського суспільства, яке активно контролює дії влади. Частина з них наразі представлена у політиці. Актуальність надання систематичних знань з політичної освіти пояснюється необхідністю здійснення політичної модернізації та стійкого переходу до нового суспільного ладу, заснованого на демократії та верховенстві права. У цьому контексті потрібно приділяти важливу увагу вивченню політичного досвіду демократичних держав, особливостям функціонування їхніх політичних систем, засобів впливу на них та пристосуванню здобутого досвіду до специфіки політичного життя України.

Політичній освіті належить провідна роль в утвердженні демократичних ідеалів і цінностей в українському суспільстві. Успішна демократична держава спирається на політично освічених громадян, які залучені у процес прийняття політичних рішень і спроможні брати на себе відповідальність за долю власної держави. Політична освіта виходить із визнання основних гуманістичних цінностей, зокрема свободи і гідності кожної

особистості, її природних і невідчужуваних прав. Вона сприяє правильному усвідомленню існуючого суспільно-політичного ладу, свого місця і ролі в державі, власних прав та обов'язків. Не маючи знань з політичної освіти та не розуміючи характер суспільно-політичних процесів, що відбуваються в державі, людина може легко перетворитися на об'єкт маніпулювання з боку різних політичних сил, у тому числі деструктивних, які завдяки цьому можуть прийти до влади. Політично освічені громадяни є запорукою формування свідомої та відповідальної влади¹.

Політична освіта – це практика систематичного поширення і засвоєння громадянами знань про їхні права, свободи та механізми їх здійснення, про шляхи розв'язання проблем суспільного життя, політичну систему та інститути публічного урядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, що має наслідком компетентну участь громадян у суспільному житті. Мета політичної освіти полягає у навчанні людини адекватно орієнтуватися в складному і суперечливому сучасному світі, представляти і захищати свої інтереси, поважаючи інтереси і права інших людей, спільно з іншими розв'язувати загальні проблеми².

Основні завдання політичної освіти:

- ліквідувати політичну безграмотність громадян (повага до державних символів, надання політично незаангажованих знань з історії, вивчення принципів сучасного ефективного державного управління, суті політичної влади і політичних режимів, виборчих і партійних систем, прав і свобод людини і громадянина);
- сформувати демократичні погляди та цінності (повага до себе та інших, прагнення до мирного вирішення проблем, справедливість, свобода, рівність);
- виробити розуміння політики (процедуру створення, прийняття та реалізації політичних рішень);
- виробити вміння критично мислити, правильно оцінити певну подію і запропонувати оптимальне вирішення проблеми)³.

Принципи політичної освіти:

- ☑ розв'язання суспільних проблем шляхом взаємної згоди та поваги до інтересів усіх сторін;
- ☑ діалог – сутнісна складова демократичної політичної культури;
- ☑ укорінення цінностей відкритого та справедливого суспільства;

☑ політична відповідальність громадських і державних діячів⁴.

Система політичної освіти включає: академічну освіту (школи, університети); післядипломну професійну політичну освіту (підвищення кваліфікації державних службовців і громадських активістів); програми політичної освіти, які реалізують партії та неурядові організації. Заклади освіти та наукові установи є осередками формування громадянськості молодого покоління. Діяльність НУО має сприяти практичному засвоєнню громадянами знань, ідеалів і практичного досвіду участі в суспільних справах. Політичні партії долучаються до підвищення рівня політичної грамотності громадян шляхом одночасного пропагування власних програм, ідеологій і виборчих платформ. Важливу роль у поширенні знань з політичної освіти відіграють ЗМІ, які на постійній основі інформують громадян про конституційний устрій держави, законодавчі ініціативи влади, перебіг виборчих кампаній, поточні події суспільно-політичного життя.

Цільовою аудиторією політичної освіти виступають громадяни різних вікових категорій, політики, партійні активісти, громадські діячі, державні службовці, працівники органів правопорядку, військовослужбовці та науковці⁵.

Розрізняють такі вікові етапи політичної освіти:

- 1) шкільна освіта;
- 2) вища і професійна освіта;
- 3) освіта дорослих.

На першому етапі відбувається формування головних цінностей та установок людської поведінки, відчуття людської гідності, поваги до інших, людина отримує систематичні знання про організацію суспільства, його інститути та керівні органи, перебіг суспільних процесів, права, свободи та обов'язки людини і громадянина. На другому етапі відбувається розширення і осмислення філософських, культурних, юридичних та економічних передумов, формування громадянської позиції та суспільно-політичної орієнтації особистості. Четвертий етап сприяє реадаптації дорослої людини до змін, що відбуваються в суспільстві та її соціальному статусі.

Поряд з поняттям «політична освіта» є ще поняття «громадянська освіта». Обидва терміни по-різному інтерпретують у країнах Заходу. В країнах Західної Європи закріпилися терміни, якими позначається процес отримання знань про політику та виховання громадянської культури. Здебільшого там використовується поняття “civil education”, яке етимологічно відповідає поняттю “громадянська освіта”. Однак у деяких країнах (Ав-

стрія, Німеччина) вживається поняття політична освіта (politische Bildung). Та слід зазначити, що, незважаючи на таку різницю, в цих поняттях поєднують освітянські заходи з формування цінностей, умінь і знань громадянина, принципово важливі для відтворення й розвитку демократичних механізмів у суспільстві⁶. В американській інтерпретації поняття «громадянська освіта» є ширшим ніж «політична освіта», тоді як в німецькій навпаки. В Україні політичну освіту розглядають як складову частину громадянської освіти, засіб формування культури громадянськості⁷.

Демократичній політичній освіті притаманні наступні риси: законослухняність, відповідальність, політична активність, критичне ставлення до влади, індивідуальна свобода і толерантність. Законослухняність як самообмеження людини, її відмова від частини власної свободи тісно пов'язана з вимогливим і критичним ставленням до влади. Відповідальність розглядається як необхідність підпорядкування вимогам порядку, стабільності та інтересам інших людей, узгодження задоволення індивідуальних потреб із суспільними інтересами задля досягнення суспільного гаразду, з обов'язковим дотриманням індивідуальних прав і свобод людини та громадянина. Політична активність проявляється у безпосередній участі громадян у впорядкуванні життя громади шляхом впливу на формування суспільного порядку денного та практичної участі у вирішенні суспільних проблем. Критичне ставлення до влади поєднує в собі визнання повноважень легітимної влади й обов'язковості її рішень з критичністю і вимогливістю щодо її дій, заперечення фактів перевищення повноважень, вимога задовольнити законні інтереси. Індивідуальна свобода полягає у вільному виборі особою власного шляху розвитку. Толерантність як терпиме ставлення індивіда до інших є умовою і наслідком вільної самореалізації особистості, втілення принципу нонконформізму⁸.

Розділ II.

Система політичної освіти в Україні: необхідність модернізації

2.1. Політична освіта від політичних партій

Низка парламентських і позапарламентських партій організують власні програми з політичної освіти, спрямовані на навчання молоді політичному лідерству. Спочатку розглянемо в алфавітному порядку програми політичної освіти парламентських партій ВО «Батьківщина», «Блок Петра Порошенка» та «Об'єднання «Самопоміч». Далі проаналізуємо в алфавітному порядку програми політичної освіти позапарламентських партій «Демократичний альянс» та «Сила людей».

Парламентські партії

2.1.1. Програми політичної освіти від політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»

Програми політичної освіти від політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» організує спеціально створений у січні 2016 р. Центр політичної освіти. Його керівником є народний депутат України 5-го та 6-го скликання Олена Шустік. Адміністрування багатьох програм з політичної освіти здійснює ВМГО «Батьківщина Молода».

Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Батьківщина Молода» двічі на рік організує традиційний захід – «Школу політичного успіху», метою якої є формування свідомої політичної еліти, виховання нової генерації молодих політиків на базі національно-патріотичних цінностей, надання їм необхідних знань про шляхи реалізації своїх лідерських якостей в умовах сучасного політичного життя України. За словами Голови «Батьківщини Молодої» народного депутата Івана Крулька, такі заходи дозволять виховати нову політичну еліту, яка стане біля керма держави через 10–15 років. Формами навчання у «Школі політичного успіху» є лекції, тренінги, дискусії, різноманітні практичні завдання та імітаційні ігри. Зокрема, учасникам ставиться завдання розробити програму та передвиборчу агітацію різних за ідеологіями партій, взя-

ти участь у виборах президента та парламенту, сформувати коаліцію та призначити уряд. Експертами «Школи політичного успіху» зазвичай виступають народні депутати від фракції «Батьківщина» Іван Крулько, Борис Тарасюк, Олександра Кужель, Вадим Івченко, експерти, громадські діячі Андрій Шевченко, Богдан Гаврилишин, Олександр Солонтай, а також запрошені закордонні фахівці. Темми занять наступні: «Цінності в політиці та громадській роботі», «Малий та середній бізнес в Україні», «Можливості для молоді», «Децентралізація», «Сучасний стан зовнішньої політики України», «Політичні ідеології», «Позиціонування в соціальних мережах», «Відкритість і комунікації в політиці», «Виборчий маркетинг», «Як провести виборчу кампанію не маючи великих ресурсів», «Політичний піар». Цільовою аудиторією Школи є молодь віком від 16 до 28 років.

Крім «Школи політичного успіху», ВМГО «Батьківщина молода» у партнерстві з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні організовує періодичний проект – «Школу європейського політика». Проект являє собою триденний курс лекцій і практичних занять з вивчення наступних тем: «Політичні ідеології в Європі», «Досвід молодіжної політики в ЄС», «Роль політичних молодіжних організацій у виборчих кампаніях». Метою «Школи європейського політика» є підготовка молодого покоління політиків за європейськими традиціями. Лекторами школи є експерти з Німеччини, Нідерландів та України.

У листопаді 2016 р. ВМГО «Батьківщина молода» за підтримки НДІ запускає новий проект – «Школу молодих жінок-політиків». Метою проекту є виховання у патріотичному дусі нової генерації молодих жінок-політиків, надання їм необхідних знань про шляхи реалізації своїх лідерських якостей та відстоювання своїх громадянських прав в умовах сучасного політичного життя України.

2.1.2. Програми політичної освіти партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність»

Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» організовує періодичні тренінги, семінари, програми стажування як в Україні, так і закордоном, метою яких є надання практичних знань з політичної освіти для активістів і членів партії. Зазначені заходи здійснюються в тісній співпраці з міжнародними неурядовими організаціями, зокрема Фондом Конрада Аденауера, Міжнародним Республіканським Інститутом (МРІ), Національним Демократичним Інститутом (НДІ), Інститутом Роберта Шумана (Будапешт). Наразі триває розробка нової програми політичної освіти для молодих партійців.

Протягом 6 червня – 28 липня 2016 р. у Києві проходила Програма партійного стажування. Ініціатором виступив перший заступник голови – керівник Секретаріату столичної парторганізації Павло Тарасюк.

Учасниками даної Програми стажування стали 46 членів партії «БПП «Солідарність», які виявили бажання поглибити навички партійної роботи. Вони вивчали організацію роботи в Секретаріаті Територіальної організації «БПП «Солідарність», а також провідних місцевих парторганізаціях – Печерській, Голосіївській, Святошинській і Солом'янській. Стажери ознайомились зі стандартами роботи Секретаріату партії, взяли участь у спеціальних семінарах з комунікації через соціальні мережі, основ ораторської майстерності, організації роботи виборчих штабів. За словами Павла Тарасюка, завдяки цій Програмі стажування значно покращується комунікація між партією та виборцями¹⁰.

Протягом 2016 р. партія «БПП «Солідарність» провела 5 тренінгів, освітніх програм, спрямованих на формування та удосконалення навичок політичної діяльності (2 – в Україні, 3 – за кордоном). У лютому за ініціативи народного депутата Артура Герасимова Донецька територіальна організація партії «БПП «Солідарність» організувала для місцевих депутатів семінар «Як налагодити ефективну роботу новообраному депутату місцевої ради». Наступного місяця у Києві за сприяння НДІ було проведено тренінг «Жінки у політиці» для активісток Жіночого крила партії. На тренінгу наголошено на необхідності більш ефективного залучення активних жінок до політики, а також створенні жіночих міжфракційних об'єднань у місцевих радах, що є важливим інструментом просування гендерно-орієнтованих проектів на місцевому рівні¹¹.

Велику увагу партія «БПП «Солідарність» приділяє вивченню закордонного досвіду. У червні 2016 р. партія «БПП «Солідарність» за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні організувала в Берліні освітню програму для політиків місцевого рівня та представників громадянського суспільства з України. Програмою заходу були передбачені зустрічі з членами Бундестагу та Бундесрату, керівництвом Християнського-демократичного союзу Німеччини і головного офісу Конрада Аденауера, екскурсії Рейхстагом, Адміністрацією Федерального Канцлера Німеччини. Також учасники взяли участь у 12-му Київському діалозі (Київський діалог – це майданчик для обміну ідеями між українськими та німецькими провідними експертами в різних сферах (політиці, бізнесі, технологіях), що сприяє формуванню позитивного ставлення до України в Європі¹². 15 та 24 вересня відбулись два заходи у Будапешті та Відні. 15 вересня представники партії «БПП «Солідарність» взяли участь у серії тритижневих курсів для молодіжних лідерів з країн Східної Європи, організований Інститутом Роберта Шумана за підтримки Фонду Едуардо Фрея в Будапешті. На курсах, що тривають три тижні по одному у вересні, листопаді та грудні, розглядаються актуальні для України питання, принципи розвитку демократії, процеси розвитку громадянського суспільства у різних країнах Європи¹³. 24 вересня у Відні відбувся триденний тренінг для вивчення специфіки роботи з виборцями у міжвиборчий період. Захід було організовано Інститутом Роберта Шумана,

МРІ спеціально для жінок-політиків, який мав на меті навчити учасниць ефективним способам взаємодії та комунікації з виборцями¹⁴.

2.1.3. Програми політичної освіти партії «Об'єднання «Самопоміч»

Молодіжне крило політичної партії «Об'єднання «Самопоміч», створене у листопаді 2015 р., організовує одноденні тренінги з політичної освіти для молоді. Наступного місяця після заснування було запущено проєкт «Школа молодого політика» – серію практичних майстер-класів від депутатів «Самопоміч». Згодом стартувала серія тренінгів на різноманітні теми: «Як стати успішною людиною», «Як розкрити та використати свій унікальний потенціал», «Піар-технології в політиці», «Ведення переговорів», «Мистецтво тайм-менеджменту», «Цінності в управлінні містом». 20 серпня 2016 р. Молодіжне крило «Об'єднання «Самопоміч» реалізувало одноденний проєкт «Школа молодого дипломата». Програмою заходу було передбачено проведення трьох тренінгів: з ораторської майстерності, з дипломатичного протоколу та етикету, а також побудови власного іміджу. Дані тренінги мали важливе значення в закріпленні на практиці отриманих знань з політичної освіти¹⁵.

Найближчим часом Молодіжне крило «Об'єднання «Самопоміч» планує запустити два проєкти: 2-у «Школа молодого політика», яка буде продовженням першої такої школи, та програму стажування «Перший крок». Програма стажування розрахована на декілька місяців і передбачає гнучкий графік роботи, можливість обрати напрямок стажування та перспективи працевлаштування у разі успішного завершення програми. Стажери працюватимуть в якості юристів, помічників депутатів, аналітиків, HR менеджерів, асистентів у прес-службі, проєктних менеджерів, перекладачів та економістів. Програма стажування «Перший крок» свідчить про те, що «Самопоміч» поступово переходить від практики одноденних тренінгів до більш тривалих заходів.

Позапарламентські партії

2.1.4. Програми політичної освіти партії «Демократичний альянс»

Проєкти з політичної освіти від Демократичного альянсу організовують власне політична партія, ВМГО «Молодь Демальянсу» та Київський осередок Демальянсу. Спільним для всіх трьох організацій є літній табір «Країна відповідальності». Метою даного проєкту є максимальне згуртування представників від усіх організацій Демальянсу для спільного навчання, планування діяльності на майбутні періоди. Тематичні програми літнього табору формуються залежно від потреб та поточної ситуації в державі. Зокрема, попередні набори «Країни відповідальності» розглядали наступні теми: місцеві вибори, парламентські вибори, розвиток компетенцій політика та навички роботи у команді.

Партія «Демальянс» на несистемній основі проводить навчальні школи та тренінги (у 2016 р. було проведено Школу політичного менеджменту, серію тренінгів для тренерів), навчальні табори. Партія також делегує своїх активістів на участь у міжнародних програмах та обмінах, на стажування у Європарламент та організовує щорічні візити партійців до німецького міста Трір.

Найактивнішою в організації програм з політичної освіти виступає Молодь Демальянсу. Вона організовує низку системних проектів, серед яких: «!City: місто, дружнє до тебе», «Академія політичної освіти» та «Школа молодого лідера». Навчально-практичний курс «!City: місто, дружнє до тебе» спрямований на підготовку експертів з інфраструктури міста з метою створення умов у містах, які були б дружніми для молоді та молодих сімей. Даний курс включає в себе 2 навчальні семінари для двох груп у різних містах з метою вивчення досвіду цих міст. Цільовою аудиторією виступає молодь віком від 16 до 28 років, члени Молоді Демальянсу, а також зовнішні залучені учасники. Було проведено три навчальні курси: у 2013 р. (Львів, Вінниця – теми: транспорт, інфраструктура), у 2014 р. (Львів, Вінниця – транспорт, енергозбереження) та 2015 р. (Одеса, Івано-Франківськ – туризм в українських містах).

Навчання молоді політичної грамотності здійснюється також в рамках міжнародного проекту «Академія політичної освіти». Проект реалізовувався протягом 2007–2011 рр. і в 2015 р. він був відновлений. Організаторами виступають ВМГО «Молодь Демальянсу» у співпраці з партнерами зі Швеції. Метою проекту є збільшення кількості ціннісних і компетентних молодих людей, готових взяти на себе відповідальність за демократичний і безкризовий розвиток України. Основними формами занять є семінари, круглі столи, дослідження, написання дебатних статей. Змістовна частина проекту передбачає опанування учасниками наступних тем: «Демократія», «Громадянське суспільство та інструменти його впливу на розвиток держави», «Політичні системи», «Партійні системи та політичні партії», «Механізми політичної відповідальності політичних партій в Україні та світі», «Сучасні політичні ідеології», «Християнсько-демократичний рух, його виникнення та розвиток», «Субсидіарність і місцеве самоврядування», «Участь молоді в державотворчих процесах». Формат заходу передбачає виконання учасниками практичних занять щодо розробки та проведення політичних акцій, написання звернень до органів влади, проведення фандрайзингових кампаній, роботи з мас-медіа, написання та реалізації проектів. Цільовою аудиторією проекту виступає молодь віком від 16 до 28 років. Заходи в рамках проекту проходили переважно в регіонах – містах Миколаєві, Житомирі, Дніпрі, Одесі, Харкові, Донецьку, Запоріжжі, Чернігові, Івано-Франківську та Вінниці.

З 2012 року по сьогодні Молодь Демальянсу за підтримки Міністерства молоді та спорту України та закордонних партнерів організовує проект «Школа лідера». Головною метою даного проекту є сприяння розвитку лідерських якостей української молоді в контексті підготовки відповідальної, ціннісно- та патріотично-орієнтованої громадсько-політичної еліти України. Програмою проекту передбачено проведення двох 2-денних навчальних семінарів у різних регіонах України та інтегрованого семінару в Києві. Вона побудована на унікальних європейських техніках та активізаційних тренінгах, які допомагають розвинути лідерські якості, виробити навички командної взаємодії, навчитись вирішенню реальних суспільних проблем силами учасників проекту. Під час відбору учасників враховується не їх попередній досвід громадської діяльності, а саме внутрішнє бажання проявити себе у цьому середовищі, наявність потенціалу, який людина прагне розвинути та реалізувати.

Київський осередок партії «Демальянс» на постійній основі організовує проект «Команди Демальянсу». Щоб взяти участь у даному проекті необхідно виконати наступні умови: зібрати команду з 3–5 осіб, заповнити анкету, виконати завдання і перемогти у відборі, отримати командного ментора, розпочати роботу над власним проектом, відвідати три дводенних вікенди і три майстер-класи, попрацювати у полі із своєю цільовою аудиторією та на завершення отримати підтримку на реалізацію свого проекту. Проекти повинні бути націлені на лобювання рішення органів місцевого самоврядування та вирішення проблем конкретної суспільної групи. Тематика навчальних семінарів: «Як влаштована влада і особливості місцевого самоврядування», «Що таке паспорт округу, ігрове поле і точки зіткнення», «Проектний менеджмент», «Піар-технології політичної діяльності», «Доступ до публічної інформації», «Практичний досвід діючих депутатів місцевих рад», «Фандрайзинг в політичній партії», «Виборчий штаб». Останній такий проект було організовано восени 2016 р. Київський осередок «Демальянсу» організовує нерегулярні тренінги, майстер-класи, зокрема тренінг з доступу до публічної інформації чи майстер-клас «Як вести соціальні мережі політикам». Важлива увага приділяється темі транспорту в Києві. У планах київського осередку є запуск дискусійного клубу.

2.1.5. Програми політичної освіти партії «Сила людей»

Серед непарламентських партій активними в питанні організації програм з політичної освіти є партії «Сила людей» та «Демократичний альянс».

Політична партія «Сила людей» організовує низку періодичних проектів на загальнонаціональному та регіональному рівнях. На загальнонаціональний рівень спрямований проект «Партійна школа». Крім постійних

проектів, проводяться також курси лекцій, семінарів, тренінги з політичної освіти.

Проект «Партійна школа» має на меті навчання керівних кадрів і кандидатів на відповідні посади, партійців, що бажають розбудувати партію, працюючи на керівних посадах. Курс навчання складається з шести тренінгів, на яких вивчаються наступні питання: структура «Сили Людей», права та обов'язки керівних кадрів на різних рівнях, повноваження контрольно-ревізійних комісій різного рівня, фінансова структура партії, історія та ідеологія «Сили людей». Після завершення даного курсу учасникам пропонується скласти тест, за результатами якого видаватимуться сертифікати¹⁶.

Партія «Сила людей» проводить також лекції, семінари, тренінги з наступних питань: «Державне фінансування політичних партій», «Робота з громадянами та внутрішньопартійна комунікація», «Комунікації з громадянами у міжвиборчий період», «Збір ресурсів, фандрайзинг», «Взаємодія з медіа» та інші.

2.1.6. Спільне та відмінне у політичній освіті від політичних партій

Лише невелика частина активних політичних партій в Україні реалізує програми щодо політичної освіти. «Батьківщина», «Демальянс» та «Сила людей» реалізують на коротко- та середньостроковій основі проекти з політичної освіти, наприклад – навчання молодих людей та активних партійних функціонерів політичному лідерству. Такі парламентські партії як «БПП» та «Самопоміч» переважно проводять короткострокові заходи – семінари, лекції та тренінги в рамках тематики політичної освіти. У планах названих вище політичних сил, як парламентських, так і позапарламентських, є запуск більш довгострокових власних проектів політичної освіти. Такі ж парламентські сили як «Народний фронт», «Опозиційний блок», «Відродження» та «Воля народу» особливої уваги не приділяють проблемі політичної освіти, майже не мають подібних програм і не декларують наміри про їх розробку у майбутньому.

Спільною рисою у напрямі реалізації політичної освіти названими вище політичними силами є:

- 1) переважна орієнтація на молодь та функціонерів власної політичної партії;
- 2) використовуваний інструментарій засвоєння політичних знань – лекції, тренінги, дискусії, стажування;
- 3) акцент на вихованні майбутніх політичних лідерів як основного напрямку політичної освіти;

- 4) закріплення напряму політичної освіти, в основному, за молодіжними підрозділами партії;
- 5) підвищення уваги до гендерного питання в політиці і проведення відповідних тренінгів для жінок-політиків;
- 6) орієнтація на вивчення світового, в першу європейського досвіду.

Якщо говорити про відмінні риси в реалізації проектів політичної освіти українськими партіями, то серед них варто назвати:

- 1) наявність спеціального підрозділу, який би займався питаннями політичної освіти (лише «Батьківщина» створила Центр політичної освіти, у інших партіях ці функції виконують відділи по роботі з громадськістю, регіонами тощо);
- 2) регулярність та тривалість проведення заходів;
- 3) аудиторія заходів, що проводяться – орієнтація на зовнішню або внутрішню аудиторію;
- 4) широтою охоплення тематики політичної освіти.

На основі цього можна зробити висновок про те, що хоча тенденція посилення уваги до проблематики політичної освіти й спостерігається, все одно ця проблема поки що не зайняла чільного місця в роботі більшості політичних партій України. Головною причиною є відсутність у більшості політичних сил довгострокової стратегії роботи з електоратом і розгляд партії як політичного проекту під вибори. Ще однією причиною є те, що представники багатьох партій не мають фахових знань щодо алгоритму розробки власних проектів з політичної освіти. Тобто є нагальна потреба у консультуванні цих партій на предмет розробки ними самостійних проектів з політичної освіти.

2.2. Політична освіта від неурядових організацій (українських і міжнародних)

Активними в питанні надання знань з політичної освіти виступають українські та міжнародні неурядові організації. Серед українських НУО таку роботу проводять ГО «Ліга інтернів», Благодійний фонд Богдана Гаврилишина, «Інститут політичної освіти», «Ейдос: Центр політичних студій та аналітики» та «Лабораторія законодавчих ініціатив».

Міжнародні НУО як організують власні проекти, так і підтримують ініціативи своїх українських колег. Серед них: Міжнародний республіканський інститут, Національний демократичний інститут міжнародних відносин США, німецькі фонди Конрада Аденауера, Фрідріха Еберта, Фрідріха Науманна та «Міжнародний центр демократичного переходу».

2.2.1. Програма стажування у Верховній Раді України

Важливим етапом у професійному зростанні майбутніх українських політиків є їх участь у Програмі стажування у Верховній Раді України. Даний проект успішно діє вже протягом 20 років. Програму стажування було засновано у липні 1995 р. за спільної ініціативи Асоціації колишніх членів Конгресу США та Верховної Ради України. З 2014 року адміністрування Програми стажування здійснює ГО «Ліга інтернів» (створена у травні 2009 р.) за підтримки Програми USAID «РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво» та Фонду «Східна Європа». Набори учасників на Програму стажування проводяться щорічно. Крім стажування у Верховній Раді, діють аналогічні програми в центральних органах виконавчої влади та Адміністрації президента. За всю історію Програми стажування її учасниками стали близько 1500 осіб. Серед випускників є народні депутати України Остап Семерак та Валерій Карпунцов, заступник голови ЦВК Андрій Магера, помічники депутатів, громадські діячі.

Метою Програми стажування є надання молоді можливості взяти безпосередню участь у законодавчому процесі та процесах прийняття державних рішень, набуття досвіду роботи в органах законодавчої та виконавчої влади, створення передумов для їх професійного зростання й успішної суспільно-політичної діяльності.

Програма стажування включає в себе наступні компоненти: власне стажування; навчання та розвиток лідерства. Компонент стажування передбачає залучення учасників до роботи в комітетах та апараті Верховної Ради. Інтерни беруть активну участь у розробці законів та нормативно-правових актів, складають аналітичні записки з проблематики чинного законодавства, готують проекти законів до першого читання, пояснювальні записки та порівняльні таблиці. Компонент навчання передбачає відвідування учасниками навчальних курсів, семінарів, тренінгів з техніки законотворення, гендерної політики, аналізу державної політики.

Основні теми занять: «Основи законодавчого процесу і Регламенту Верховної Ради», «Головні елементи процесу прийняття проектів законів», «Особливості бюджетного процесу», «Розвиток міжособистісних комунікаційних навичок та робота в колективі». На тренінгах з техніки законотворення стажери розглядають засади нормативної діяльності, основи нормотворчої техніки, структуру закону, загальні вимоги до мови закону. На семінарах з гендерної політики акцентується увага на ефективності врахування гендерних підходів у бюджетній політиці і в процесі адаптації українського законодавства до вимог міжнародних організацій і договорів.

Метою курсу з аналізу державної політики є надання знань з теорії публічної адміністрації, аналізу державної політики та механізмів її впровадження, формування і розвиток навичок написання аналітичних документів. У рамках компоненту розвитку лідерства організуються зустрічі інтернів з відомими політичними та громадськими діячами України та світу, зокрема: президентом України Віктором Ющенко, народними депутатами Юлією Тимошенко, Миколою Томенком, Анатолієм Гриценком, послом США в Україні Марі Йованович, членами Конгресу США Марсі Каптур і Бобом Шеффером¹⁷.

2.2.2. Програми політичної освіти Благодійного фонду Богдана Гаврилишина

Хорошим прикладом практичного засвоєння знань з політичної освіти шляхом вивчення учасниками, об'єднаними в окремі групи, успішного досвіду провідних європейських країн у різних сферах суспільно-політичного життя є **програма Благодійного фонду Богдана Гаврилишина «Молодь змінить Україну»**. Цільовою аудиторією даної програми є молодь віком від 20 до 35 років, які є активістами громадських організацій, державні службовці, депутати міських, районних та обласних рад, студенти. Метою програми «Молодь змінить Україну» є вивчення учасниками успішного досвіду суспільно-політичної та економічної трансформації в провідних країнах Європи для підготовки їх до майбутньої політичної діяльності, участі у місцевих і парламентських виборах, роботі в державних органах та неурядових організаціях.

Програма «Молодь змінить Україну» включає в себе наступні етапи. На першому етапі учасники створюють команди у складі 6–7 осіб. Обов'язковою умовою для формування команди є наявність в них політолога, юриста, економіста, соціолога чи культурного антрополога або осіб, які мають науковий інтерес у цих галузях. На другому етапі учасники поглиблено вивчають досвід однієї з 6 країн Європи (Австрія, Німеччина, Норвегія, Швейцарія, Швеція та Польща). Вибір саме цих країн пояснюється досягненням ними повної політичної свободи (прозорість і відкритість влади), високого рівня економічного добробуту для всього населення, соціальної справедливості, а також симбіотичного співжиття з біосферою. Команди вивчають конституції зазначених країн, структуру, повноваження усіх органів державної влади, систему ефективного прийняття та імплементації державних рішень, ідеологію та плани трьох ключових політичних партій, економічну систему, роль держави в економіці, відносини між працедавцями і профспілками, соціальну систему (наука, освіта, охорона здоров'я, система пенсійного забезпечення) та екологічну політику. Після цього організуються зустрічі з послами і радниками в посольствах відповідних країн у Києві для поглиблення знань. Далі відбувається перша тижнева поїздка до обраної країни, під час якої учасники безпосередньо на місці вивчають можливості

застосування в Україні успішного досвіду тієї чи іншої країни. Наступні етапи програми передбачають звітування, вступ до Асоціації учасників програми «Молодь змінить Україну», стажування в органах державної влади, роботу у виконавчій чи законодавчій владі місцевого рівня, участь у парламентських виборах.

Одержані знання та досвід учасники поширюватимуть шляхом написання статей, наданні інтерв'ю на радіо та телебаченні про основні висновки свого дослідження. Головною ідеєю заснування цієї програми є об'єднання прогресивного молодого покоління на основі спільних цінностей, поглядів на світ, які в перспективі можуть створити політичні партії різних ідеологічних платформ (соціалістичної, центристської чи ліберальної). У складі новостворених партій випускники програми зможуть піти до парламенту і запропонувати необхідні закони для успішної суспільно-політичної та економічної трансформації України¹⁸.

Крім програми «Молодь змінить Україну», Благодійний фонд Богдана Гаврилишина у березні 2015 р. запустив новий проект – **«Політичну школу Богдана Гаврилишина»**, метою якої є допомога молоді у створенні нової політичної філософії. Основні завдання: підвищити рівень політичної освіти молоді; залучити молодь до активної участі в політичному та громадському житті країни; познайомити з європейськими та українськими політиками, експертами та громадськими діячами нової формації, а також сприяти розвитку компетенцій, притаманних політику нового покоління. Форматом навчання в школі є лекції та зустрічі з європейськими політиками з Австрії, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швеції, Швейцарії, дискусії, дебати, симуляції, виїзні семінари та практичні воркшопи. Програма школи передбачає опанування наступними темами: «Політичні системи та діяльність політиків у різних країнах», «Особливості функціонування політичних партій», «Цінності та ідеологія як основа політичної діяльності», «Особливості законотворчої діяльності», «Лоббізм в політиці», «Політичний фандрейзинг», «Публічний виступ», «Діловий стиль політика», «Застосування сучасних політичних технологій у виборчих кампаніях», «Діяльність ЗМІ та співпраця з ними», «Робота з виборцями на місцях», «Використання нових медіа в роботі політика». Цільовою аудиторією «Політичної школи Богдана Гаврилишина» є члени Асоціації програми «Молодь змінить Україну» та молодь у віці 20–35 років¹⁹.

2.2.3. Програма Інституту політичної освіти «Майстерня європейської політики»

Громадська організація Інститут політичної освіти реалізовує програму **«Майстерня європейської політики»**, метою якої є створення проєвропейської мережі з числа нової хвилі перспективних політичних діячів та активістів, яка впливатиме на місцеву, регіональну та державну полі-

тику через сприяння синергії зусиль українських учасників та європейської спільноти.

Проект «Майстерня європейської політики» включає в себе декілька етапів. Перший етап відбувається в Києві і присвячений побудові команди, започаткуванню комунікації між учасниками. Організуються лекції та тренінги, метою яких є надання базових знань про нинішню ситуацію у відносинах Україна – ЄС, вивчення досвіду та найкращих практик нових держав-членів ЄС щодо здійснення ними різних реформ. Другий і третій етапи проходять у визначеному регіональному центрі України і присвячуються обговоренню проблем. На четвертому етапі організується навчальний візит за кордон з метою ознайомлення з діяльністю інституцій ЄС, центральних і місцевих органів влади та соціальної інфраструктури. Цільовою аудиторією проекту є молодь у віці до 40 років з лідерськими досягненнями у сфері політичної діяльності, державної служби, бізнесу, громадської активності²⁰.

Інститут політичної освіти організує багато інших проектів з політичної освіти, проте вони у більшості стосуються навчання місцевих політиків та реформи децентралізації влади, що буде розглядатися у третьому розділі даного дослідження.

2.2.4. Програма «Українська школа політичних студій» Лабораторії законодавчих ініціатив

Громадська організація «Лабораторія законодавчих ініціатив» спільно з Радою Європи вже 10-й рік поспіль організують освітньо-мережевий проект «Українську школу політичних студій» (далі – УШПС).

Метою проекту є підвищення культури публічної політики в Україні, яка базується на принципах справедливості, довіри та діалогу. Курс УШПС передбачає проведення трьох сесій, які проходять протягом року в різних регіонах України. Навчання відбувається у форматі лекцій, дискусій, круглих столів, рольових та стратегічних ігор, тренінгів. Учасники отримують необхідні знання та навички, необхідні для побудови успішної політичної кар'єри, участі у процесі прийняття рішень на усіх рівнях влади, розв'язання суспільних проблем. Основні теми українських сесій: «Основи демократії. Політичні процеси. Національна ідея»; «Місьцеве самоврядування та регіональна політика»; «ЗМІ в демократичному суспільстві»; «Ринкова економіка і демократія»; «Основні реформи в Україні. Аналіз публічної політики»; «Міжнародні питання та європейська політика». Останній етап навчальної програми передбачає поїздку до Страсбурга до Ради Європи на Всесвітній Форум за Демократію.

Програмою також передбачені навчальні візити до Європейського суду з прав людини, постійного представництва України в Раді Європи. Цільо-

вою аудиторією проекту є молодь у віці до 35 років, яка займає активну громадянську позицію та здатна застосовувати знання у повсякденній діяльності²¹.

2.2.5. Програми політичної освіти Міжнародного Республіканського Інституту (МРІ)

Міжнародний Республіканський Інститут (далі – МРІ) має три періодичні проекти з політичної освіти. Два з них – «Академія політичного лідерства» та «Школа молодого політика» є загальнонаціональними, третій – «Сприяння розвитку місцевого самоврядування в Україні» – орієнтований на навчання політиків місцевого рівня.

Академія політичного лідерства спрямована на підготовку нових відповідальних та ефективних політичних лідерів, що передбачає практичне навчання, створення майданчику для обміну досвідом між молодими політиками з різних регіонів України. У рамках програми традиційно відбуваються три сесії дводенних навчальних семінарів з наступних тем: «Політичне лідерство», «Ефективні медіа комунікації» та «Організація кампаній громадського лобювання». Семінари зазвичай проходять у різних регіонах України. Цільовою аудиторією даної програми є молодь у віці від 19 до 40 років, депутати місцевих рад, активісти політичних партій і громадські активісти²².

Метою **Школи молодого політика** є надання знань активній молоді, яка прагне реалізувати себе у громадській або політичній сфері, щодо особливостей діяльності політичних партій, методів і способів ведення державотворення в Україні, а також особливостей місцевого самоврядування. Випускники цієї школи отримують ряд переваг, а саме: доступ до всіх вакансій державних установ, гарантоване стажування у державних органах, безкоштовне відвідування всіх наступних семінарів школи, членство в «Клубі молодих політиків» та участь в круглих столах, політичних ток-шоу.

2.2.6. Програми політичної освіти Національного Демократичного Інституту міжнародних відносин (НДІ)

Національний Демократичний Інститут міжнародних відносин США (далі – НДІ) має три програми з політичної освіти: «Зміцнення політичних партій»; «Гендерна рівність у політиці на всіх рівнях»; «Участь громадян у управлінні країною та спостереження за виборами».

Метою програми **«Зміцнення політичних партій»** є поглиблення та розширення демократичних цінностей і практик в Україні шляхом надання політичним партіям можливості розвинути свої партійні структури на всіх рівнях і встановити контакт з виборцями по всій країні у виборчий

та міжвиборчий періоди, а також розширити права і можливості членів та прихильників партій. Це здійснюється у вигляді навчання тренерів партій, які здобуті на тренінгах знання передають своїм колегам. У перспективі НДІ має намір заохотити своїх партнерів створювати окремі тренінгові департаменти. НДІ співпрацює з усіма політичними партіями України всього політичного спектру за їхніми зверненнями. Окремим напрямом роботи в рамках програми «Зміцнення політичних партій» є ведення баз даних виборців. Завдяки такому механізму є можливість краще розуміти настрої суспільства. Основні теми навчання: «Передвиборчі технології»; «Фандрайзинг»; «Жіноче лідерство»; «Публічні виступи»; «Організація роботи в округах»; «Внутрішньопартійні комунікації».

Метою програми «**Гендерна рівність у політиці на всіх рівнях**» є залучення жінок до партійної діяльності та включення питань гендерної політики до партійних платформ. НДІ проводить тренінги та навчальні семінари з жінками-кандидатками на виборні посади, жінками-депутатками та партійними активістками, спрямовані на розвиток лідерських якостей та підвищення професійного рівня жінок в політиці. Крім того, НДІ надає технічну допомогу МФО «Рівні можливості» та підкомітету з питань гендерної рівності і недискримінації Комітету ВРУ з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин.

Програма «**Участь громадян в управлінні країною та спостереження за виборами**» спрямована на впровадження комплексних стратегій кампаній громадського лобіювання, які залучають громадян, представників виборних органів, політичних лідерів та урядовців. НДІ активно співпрацює з громадськими організаціями, які здійснюють спостереження за виборами в Україні, зокрема громадянською мережею «Опора», допомагаючи їй членам розвивати свій організаційний потенціал та удосконалювати професійні знання у сфері спостереження за виборами.

У своїй діяльності НДІ використовує різні методи. Зокрема, організовує семінари за участю однієї чи кількох партій, консультації та зустрічі для представників центрального офісу партій, тренінги для тренерів та навчальні поїздки до інших країн для політичних активістів. Проводить тренінги та семінари для жінок: обраних посадовців, кандидаток та партійних активісток. Надає технічну допомогу гендерно-орієнтованим депутатським міжфракційним об'єднанням, яка полягає в організації заходів зі стратегічного планування, побудови комунікації та налагодження зв'язків з громадянами та організаціями громадянського суспільства. Використовує найновіші технології для досягнення демократичних цілей, в тому числі онлайн-інструменти для громадських консультацій щодо місцевих бюджетів; розробляє бази даних для управління мережами громадян; запроваджує використання портативних планшетів для дослідження громадської думки; використовує онлайн-відео для навчання

партій та візуалізації запитів громадян на зміни; навчає партії пошуку коштів онлайн.

2.2.7. Програми політичної освіти Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні спільно з українськими НУО організовує наступні періодичні проекти з політичної освіти: «Вищу політичну школу» (у партнерстві з «Ейдос: Центр політичних студій та аналітики»), «Майстерню європейської політики» (у партнерстві з «Інститутом політичної освіти»), «Школу європейського політика» (у партнерстві з «Батьківщиною молодого»), «Лідери Східного партнерства для змін» (у партнерстві з Українським інститутом міжнародної політики та Фондом Едуардо Фрея).

Метою проекту «**Лідери Східного партнерства для змін**» є сприяння політичній модернізації країн Східного партнерства (зокрема України, Грузії та Молдови) шляхом навчання представників політичних партій та громадських лідерів. Семінари у рамках проекту передбачають ознайомлення з процесами європейської інтеграції, надання учасникам експертної оцінки Східного партнерства та проведення інтерактивних тренінгів для покращення комунікаційних навичок.

Крім перелічених проектів, представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні на щорічній основі організовує регулярні заходи, зокрема: круглий стіл, присвячений дослідженню сучасного політичного ландшафту в Україні (у партнерстві з Комітетом виборців України); низку семінарів на теми: «Державне фінансування політичних партій – як покласти край політичній корупції?», «Декомунізація і політика національної пам'яті: реалізація, результати, перспективи», «Молодіжні політичні організації як частина політичного життя».

Одним з пріоритетів діяльності Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні є підтримка розвитку партійної системи в Україні. Фонд Конрада Аденауера підтримав видавництво публікації «Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити». У контексті реформи Верховної Ради України Фонд Конрада Аденауера також сприяв виданню посібника «Робота Німецького Бундестагу – ідеї для роботи українського парламенту» Філіпа Аустермана та Яна Менцера²³.

2.2.8. Програми політичної освіти Фонду ім. Фрідріха Еберта

Головною метою діяльності Фонду ім. Фрідріха Еберта (далі – ФФЕ) є втілення в життя основоположних ідеалів та цінностей соціал-демократії.

Фонд працює в тісному зв'язку з соціал-демократами та організаціями вільних профспілок²⁴.

У контексті популяризації ідей соціальної демократії в українському суспільстві Представництво ФФЕ в Україні організовує такі щорічні заходи: Літню школу соціальної демократії та Соціал-демократичний кампус. Всього було організовано сім літніх шкіл із соціальної демократії, кожна з яких була присвячена певній темі: «Від популізму до радикалізму: що може протиставити соціал-демократія» (7-ма літня школа); «Активне громадянство» (6-та літня школа). Основні завдання даного проекту: вивчення найкращих громадянських ініціатив на місцевому та національному рівнях; досвіду співпраці громади та влади Німеччини, підвищення рівня знань у сфері планування та реалізації проектів. Цільовою аудиторією літньої школи соціальної демократії є молодь у віці від 20 до 30 років, яка цікавиться ідеями соціальної демократії і готова зробити свій внесок у їх поширення.

Подібно до попереднього проекту, Представництво ФФЕ в Україні організовує проект – соціал-демократичний кампус. Протягом 2015–2016 рр. було проведено два таких кампуси з наступних широких тем: «Соціал-демократія. Профспілки. Ініціативи. Курс на оновлення країни» та «Інноваційні ідеї. Ефективні кампанії». Головною метою соціал-демократичного кампусу є створення платформи для об'єднання активних лідерів громадських організацій, профспілок та активістів соціал-демократичної платформи. На тренінгах та майстер-класах у рамках проекту учасники вивчають історію соціал-демократії, новий імідж та перспективи соціал-демократії і профспілок в Україні, політику жорсткої економії у призмі соціал-демократії.

Представництво ФФЕ в Україні практикує і навчально-інформаційні візити до Німеччини, під час яких організуються зустрічі з представниками соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН). Метою таких візитів є ознайомлення з особливостями функціонування та фінансування СДПН, її структурою, основними напрямками роботи та діяльністю молодіжного крила партії.

2.2.9. Програми політичної освіти Фонду Фрідріха Науманна за свободу

Фонд Фрідріха Науманна за свободу (далі – ФФН)²⁵ є фондом ліберальної політики та сприяє зміцненню свободи та гідності людини. Мета ФФН – через політичну освіту створити передумови для того, щоб люди в Німеччині та в усьому світі могли користуватися благами свободи.

Представництво ФФН в Україні активно співпрацює з політичними партіями ліберального спрямування, зокрема партією «Сила людей».

За його підтримки на регулярній основі реалізується проект «Активізація місцевих організацій політичної партії «Сила людей». У рамках даного проекту, який тривав протягом квітня – жовтня 2016 р., було організовано 75 тренінгів для партійців і тренерів партії з питань ефективного використання інформаційних запитів і звернень громадян, організації та проведення мирних зібрань. Метою проекту є активізація діяльності партійців та організацій в просуванні ідеології та програми політичної партії «Сила людей».

За сприяння Представництва ФФН в Україні у вересні 2016 р. відбувся ознайомчий візит членів партії «Сила людей» до австрійської ліберальної партії NEOS. Дана партія у 2013 р. вперше пройшла до австрійського парламенту. Члени партії NEOS поділилися зі своїми українськими колегами досвідом формування списку кандидатів до парламенту, успішної комунікаційної стратегії політичної партії, а також партійного будівництва.

У контексті поширення знань про ідеологію лібералізму Представництво ФФН в Україні у серпні 2016 р. організувало ліберальний літній табір, учасникам якого читали лекції про лібералізм, його переваги і напрями. Одним із важливих напрямів роботи ФФН є прозоре фінансування політичних партій. З цією метою було організовано форум «Прозорі фінанси партій: шляхи імплементації закону», на якому обговорювалися запобігання і протидія політичній корупції в Україні, необхідність прийняття закону про медіа прозорість, заборону політичної реклами, фінансування з державного бюджету України парламентських партій на виконання прийнятого закону.

2.2.10. Спільне та відмінне у політичній освіті від міжнародних та українських неурядових організацій

Неурядові організації демонструють зовсім інший рівень організації заходів з політичної освіти ніж політичні партії. В першу чергу їх вирізняє регулярність в реалізації проектів з політичної освіти. Провідною темою більшості проектів неурядових організацій є навчання політичному лідерству. Головною аудиторією, на яку спрямовані організовані заходи, є молодь. Більшість програм, як від політичних партій, так і від неурядових організацій, здійснюються за фінансової підтримки міжнародних організацій і фондів, зокрема Фонду ім. Фрідріха Еберта, Конрада Аденауера, Фрідріха Науманна. Більшість регулярних проектів неурядових організацій орієнтовані як на загальнонаціональний, так і на регіональний рівень (наприклад, програми Міжнародного республіканського інституту). Неурядові організації, як правило, проводять навчання для всього спектру політичних партій за їхнім зверненням (наприклад, Національний демократичний інститут міжнародних відносин США), хоча деякі орієнтуються на переважну співпрацю з конкретними політичними

силами, які сповідують певну ідеологію (наприклад, Фонд Фрідріха Науманна за свободу переважно співпрацює з політичною партією "Сила людей").

Спільними рисами програм з політичної освіти, організованих неурядовими організаціями є:

- 1) регулярність проектів, що реалізуються неурядовими організаціями (деякі проекти втілюються в життя вже понад 20 років, наприклад Програма стажування у Верховній раді України);
- 2) зосередження на тематиці політичного лідерства;
- 3) джерела фінансування – міжнародні організації та фонди;
- 4) охоплення як регіонального так і загальнонаціонального рівня;
- 5) орієнтація на співпрацю з політичними силами всього політичного спектру;
- 6) велика увага до вивчення найкращого світового досвіду та створення умов його імплементації в Україні.

Серед відмінних рис програм з політичної освіти, організованих неурядовими організаціями є:

- 1) тематичне наповнення програм з політичної освіти (змістовна тематика занять в межах програми);
- 2) масштабом охоплення проблематики політичної освіти (деякі неурядові організації реалізують цілий комплекс пов'язаних між собою програм з політичної освіти, а деякі обмежуються лише якимось аспектом вказаної проблематики);
- 3) аудиторією, на яку спрямовані програми з політичної освіти (деякі неурядові організації орієнтуються на широку громадськість, а деякі зосереджують свою увагу, наприклад більше на політичних партіях).

Таким чином, провідними суб'єктами, які реалізують значний пласт програм з політичної освіти в Україні є міжнародні та українські неурядові організації. Їх діяльність у цьому напрямі вирізняється системністю, регулярністю та якістю. Нагальним завданням є створення відповідного майданчика де б відбувалась координація роботи неурядових організацій у напрямку реалізації політичної освіти.

Розділ III.

Зміни у системі політичної освіти у зв'язку з конфліктом на Донбасі

Щорічно за підтримки ФФН ГО «Центр громадянських ініціатив» організовує «Літню школу самоврядування: Схід». У серпні 2016 р. така школа відбулася у м. Святогірськ, на північ від Слов'янська в Донецькій області. Метою літньої школи в Святогірську було сприяння розвитку та поширенню реального та багатогранного місцевого самоврядування в територіальних громадах України. Безпосереднім результатом даної літньої школи стало приєднання Краматорська до порталу «Відкрите місто» та Асоціації відкритих міст України, в яку наразі входять 23 міста, що використовують електронне врядування в роботі з місцевими громадами.

ГО «Агенція демократичного розвитку Донбасу» за підтримки Українського жіночого фонду у жовтні 2016 р. запустила проект «Активні жінки – сильні громади Донбасу»²⁶. До реалізації проекту приєдналися 7 місцевих організацій з наступних міст Донбасу: Слов'янськ, Миколаївка, Краматорськ, Олександрівка. Метою проекту «Активні жінки – сильні громади Донбасу» є посилення участі жінок і жіночих організацій в розвитку нових громад, що створюються в Донецькій області в процесі децентралізації та вироблення чітких механізмів участі внутрішньопереміщених осіб (далі – ВПО) в житті нових громад. Основні завдання: активізація жіночого громадського руху на Донбасі, надання консультацій та проведення навчальних заходів для активних жінок Донецької області. У ході проведення інформаційної кампанії активісти ГО «Агенція демократичного розвитку Донбасу» розповсюджували буклет «Гендерна карта Донбасу в умовах децентралізації»²⁷, який наочно демонструє представництво жінок в політичному житті Донбасу. Зокрема, 14% жінок займають посади сільських і селищних голів, 74% – керівні посади державної служби. 29% жінок є депутатами місцевих і районних рад Донецької області, 46% – членами обласних організацій партій, представлених у Верховній Раді України. Разом з цим, жодної жінки немає серед мерів міст обласного значення в Донецькій області, голів районних державних адміністрацій та голів обласних організацій політичних партій, представлених в українському парламенті.

ГО «Блок активної молоді» за підтримки National Endowment for Democracy періодично організовує тренінги з громадської діяльності для ВПО. Його метою є підготовка нової генерації громадських лідерів серед ВПО. Актуальність даного проекту пояснюється тим, що до початку війни ситуація на окупованих територіях характеризувалася громадською пасивністю, політичною безграмотністю і невмінням мешканців впливати на владу. Основними темами, які розглядатимуться на тренінгу будуть наступні: «Як написати інформаційний запит», «Як подати петицію», «Як об'єднати однодумців», «Як вести контроль за податками»²⁸.

ГО «STUDENA» у партнерстві з Центром політико-правових реформ, Департаментом соціальної політики КМДА, Соціальним центром у справах сім'ї, молоді та спорту, а також Службою зайнятості запускає проект «За ветеранів до влади!» (За ВДВ!), метою якого є підготовка ветеранів АТО до роботи на посадах державної служби та їх інтеграція в органи виконавчої влади. Для виконання поставленої мети у м. Київ відкривається навчальний центр для ветеранів, навчання в якому складається з двох етапів: загального та спеціалізованого. На загальному етапі слухачі вивчають основи діловодства, взаємодію з громадськістю, пакет антикорупційного характеру, базові законодавчі та регуляторні акти. Спеціалізований етап спрямований на практичну підготовку до роботи в державній установі та вивчення сфери її відповідальності. Цільовою аудиторією проекту є ветерани АТО м. Києва та ветерани АТО Донецької області. Очікувані результати від реалізації проекту є наступні. Короткострокові: налагодження реалізації запланованих державних програм для ветеранів; зміна ставлення у колишніх військовослужбовців до несення державної служби; 60 навчених ветеранів у м. Києві та 25 ветеранів з Донецької області. Довгостроковим результатом від реалізації проекту є покращення процесу психосоціальної адаптації внаслідок спрощення спілкування з органами державної влади та зниження саботажу на місцевому рівні. Курс лекцій для майбутніх державних службовців з числа учасників АТО буде розміщений на відкритій онлайн платформі «Prometeus».

Рух «Сильні громади Донеччини», який був започаткований у грудні 2014 р. ГО «Центр UA» не спеціалізується безпосередньо на політичній освіті, обмежуючись суто громадянською освітою. Метою даного руху є допомога громадянському суспільству Донеччини отримати практичні навички контролю і впливу на владу шляхом навчань, розслідувань, досліджень, акцій прямої дії. У 2016 р. представники Руху «Сильні громади Донеччини» організували 5 публічних лекцій у містах Торезьк, Краматорськ, Слов'янськ, Дружківка, Новогродівка. Основними темами були наступні: розвиток громадянського суспільства, основи демократії, підготовка до публічних виступів. Цільова аудиторія – громадські активісти, представники малого і середнього бізнесу.

У вересні 2016 р. активісти Руху «Сильні громади Донеччини» провели дводенний курс навчання «Сучасні засоби громадського впливу та фінансового контролю» у м. Сєвєродонецьк, Луганської області. Темі семінарів: «Антикорупційні органи в Україні»; «Адміністративне і судове оскарження як ефективна форма захисту прав громадян»; «Інструменти взаємодії влади з громадськістю»; «Журналістське розслідування в громадській діяльності»; «Бюджет участі громадян»; «Ефективна громадська діяльність: активність та професійність»²⁹.

У січні 2017 р. Київський офіс Інституту Кеннана у співпраці з програмою академічних обмінів ім. Фулбрайта, громадською організацією «Українське фулбрайтівське коло» та Інститутом лідерства та управління Українського католицького університету (м. Львів) організують Зимову школу лідерства для студентів Донбасу та Криму. Метою даної школи лідерства є підтримка громадських ініціатив молоді Донбасу та Криму. Цільовою аудиторією проекту є студенти-переселенці та студенти університетів, переміщених із зони АТО та Криму. Форматом навчання є лекції провідних дослідників і викладачів України та США, громадських діячів і політиків. Тематична програма: міжнародна політика та безпека, дипломатія, культура, історія, соціальне підприємництво, ефективні медіа-комунікації, проектний менеджмент.

ВИСНОВКИ:

Визначення недоліків політичної освіти та шляхів їх подолання

Наявність політично освічених громадян є запорукою формування відповідальної та чесної влади, яка ефективно і послідовно виконуватиме взяті на себе перед суспільством зобов'язання. Під час різних етапів системи освіти людина здобуває знання з громадянської освіти, а також основи політичної освіти. В університетах цикл суспільно-політичних дисциплін, у першу чергу політологія, спрямований на підготовку майбутніх громадських і політичних лідерів завдяки освоєнню ними комплексної академічної програми політичної освіти. Проте, зважаючи на необхідність продовження навчання і після завершення університету виникає потреба у розробці додаткових програм з політичної освіти. Післядипломною політичною освітою займаються переважно політичні партії та неурядові організації.

Серед українських політичних партій активними у впровадженні програм з політичної освіти є «Батьківщина» (парламентська партія), «Демашанс» та «Сила людей» (позапарламентські партії). Дані політичні сили мають регулярні коротко- або середньострокові проекти з навчання молоді та партійних активістів політичному лідерству. «БПП», «Самопоміч», «Радикальна партія», «Укроп» на несистемній основі організують короткотривалі лекції, семінари, тренінги з політичної освіти. У найближчому майбутньому ці партії планують запустити власні проекти з політичної освіти. «Народний фронт», «Опозиційний блок», «Відродження» та «Воля народу» не приділяють великої уваги питанню політичної освіти та не мають аналогічних програм. Однією з причин є те, що представники багатьох партій не мають фахових знань щодо алгоритму розробки власних проектів, спрямованих на навчання політичному лідерству. Зважаючи на це, виникає потреба у консультуванні цих партій на предмет розробки ними самостійних проектів з політичної освіти.

Більш активними в організації проектів з політичної освіти є неурядові організації. Багато з них мають регулярні проекти, метою яких є навчання політичному лідерству активної молоді. Більшість програм, як від політичних партій, так і від неурядових організацій, здійснюються за фінансової підтримки міжнародних організацій і фондів, зокрема Фонду ім. Фрідріха Еберта, Конрада Аденауера, Фрідріха Науманна. Міжнародний республіканський інститут має низку регулярних проектів, які орієнтовані як на загальнонаціональний, так і на регіональний рівні. Національний демократичний інститут міжнародних відносин США прово-

дять навчання для політичних партій усього політичного спектру за їхніми зверненнями.

У дослідженні було використано метод контент-аналізу, завдяки якому вдалося визначити потреби, які не задовольняються існуючими програмами з політичної освіти. Одиницею обліку були слова та вислови, згруповані за відповідними тематичними категоріями в межах розглянутих програм з політичної освіти. Всього у дослідженні було проаналізовано 42 періодичні коротко- або середньострокові проекти (програми з політичної освіти), 26 з них стосується загальнонаціонального рівня, 16 – регіонального. Тобто був проведений якісно-кількісний аналіз реалізованих програм з політичної освіти з метою визначення питань, які охоплюються даними програмами, а які – ні. Фактично за допомогою даного методу оцінювалась повнота охоплення проблем політичної освіти в Україні. Більшість програм організуються саме неурядовими організаціями, аніж політичними партіями. Співвідношення програм від політичних партій і неурядових організацій у контексті поширеності їх дії на регіональний рівень також на користь загальнонаціонального рівня. Повноцінних програм з політичної освіти для мешканців Донбасу немає. Існуючі програми більше спрямовані на надання знань з громадянської освіти, навчання громадських лідерів, а не політичної освіти. Проекти для внутрішньопереміщених осіб переважно стосуються питань надання правової допомоги, соціальної інтеграції та психологічної реабілітації, а також захисту прав громадян з інвалідністю. У цьому зв'язку є потреба впровадити більшу кількість програм з політичної освіти, які були б орієнтовані на регіональний рівень. При розробці проектів для Донбасу перевагу потрібно надавати виключно політичній освіті, адже багато нині існуючих програм стосуються громадянської освіти та соціальної інтеграції внутрішньопереміщених осіб та учасників АТО.

Щодо цільової аудиторії програм з політичної освіти доцільно більш активно залучати міських, селищних і сільських голів до навчання політичному лідерству, а також помічників народних депутатів. Крім цього, навчання державних службовців проводиться переважно в державному ВНЗ післядипломної освіти – Національній академії державного управління при Президенті України та Національному агентстві України з питань державної служби. З метою забезпечення кращої комунікації та плідної співпраці між представниками виборних посад і професійного державного апарату до цільової аудиторії програм політичної освіти слід залучати державних службовців на рівні з активною молоддю, членами партій і депутатами місцевих рад.

При плануванні формату навчання потрібно приділяти більшу увагу організації круглих столів, дебатів, дискусій, інтерактивних ігор, моделюванню роботи парламенту, місцевої ради, заснування політичної партії. Існуючі програми найбільшу увагу приділяють семінарам, тренінгам

та стажуванням. Корисною формою навчання є організація навчальних візитів за кордон, завдяки чому учасники мають змогу на практиці ознайомитися з роботою місцевої ради та перейняти кращі закордонні практики.

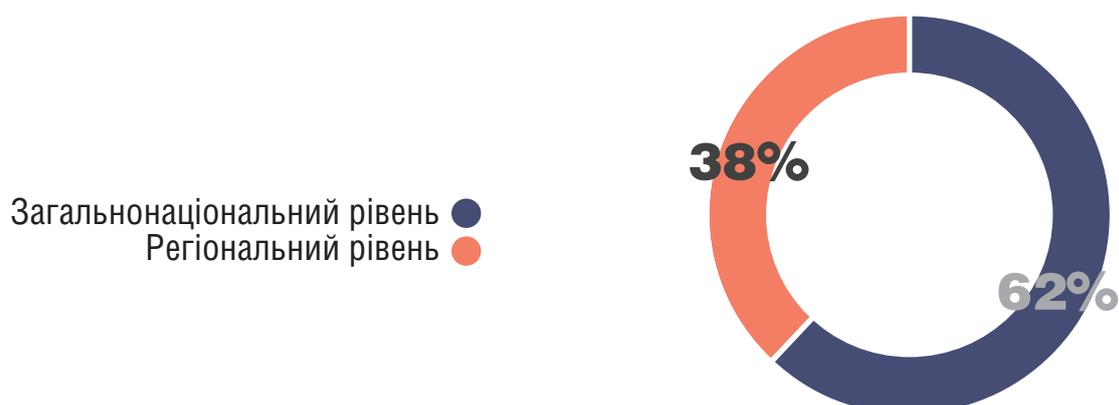
Більшість програм з політичної освіти в Україні є короткотерміновими. Переважно вони обмежуються одно-, дво- або триденними курсами лекцій, семінарів, тренінгів. При розробці нових програм слід планувати їхню тривалість від кількох тижнів до двох місяців. Також акцент потрібно ставити на регулярних системних проектах з політичної освіти, оскільки практика організації нерегулярних тренінгів і семінарів сприяє формування фрагментарних та однобічних знань з політичної освіти.

Щодо тематичного наповнення існуючих програм з політичної освіти то досить повно висвітлюються блоки тем, що присвячені реформі місцевого самоврядування та децентралізації влади, загальній теорії політики та діяльності політичної партії, а також медіа-комунікаціям в політиці. Небагато уваги приділяється лобізму та фандрейзингу в політичній діяльності. Після прийняття закону про державне фінансування політичних партій, який набрав чинності 1 липня 2016 р., у програми політичної освіти поступово впроваджується дана тема. Однак не менше значення має питання пошуку коштів на створення власної партії. Крім цього, потрібно посилити змістовну частину навчання щодо різних політичних ідеологій (лівої, центристської, правої) та особливостей комунікації з виборцями.

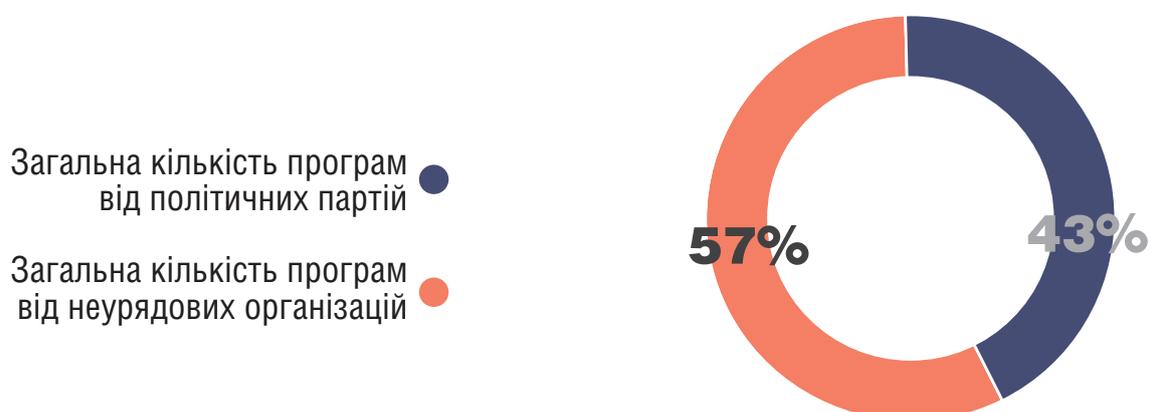
Врахування вищезазначених потреб при розробці нових програм з політичної освіти сприятиме їхній більшій ефективності та становленню політичної освіти як окремої галузі знань.

Додатки: Візуалізація даних програм політичної освіти

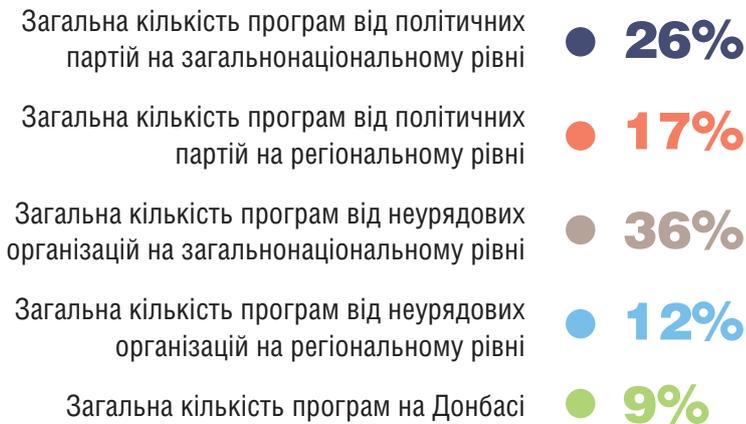
ПОШИРЕНІСТЬ ПРОГРАМ З ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

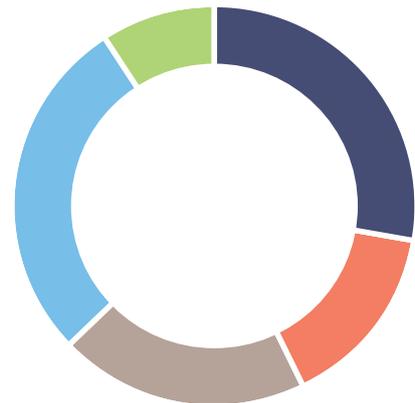
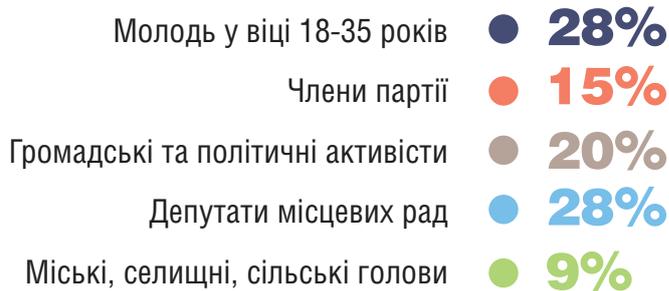
СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОГРАМ З ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВІД ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

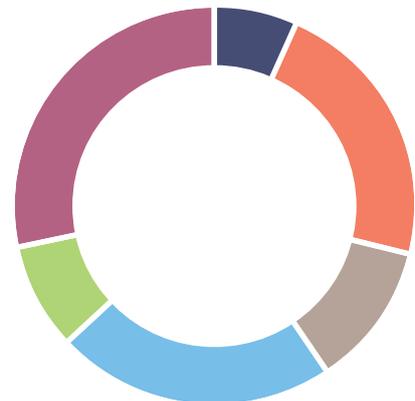
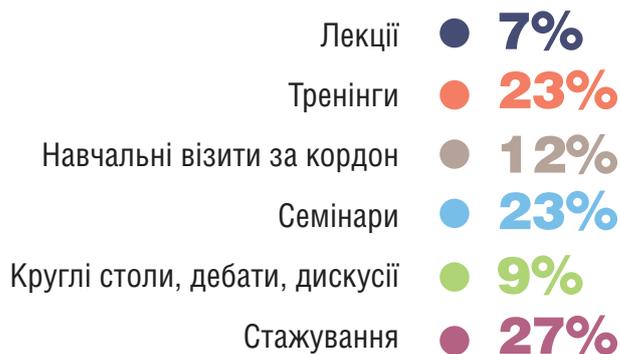
СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОГРАМ З ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ ВІД ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

ЦІЛЬОВА АУДИТОРІЯ

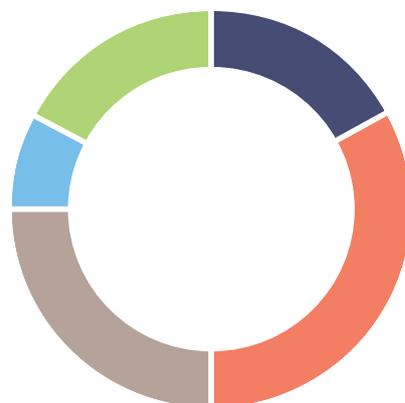

ФОРМАТ НАВЧАННЯ

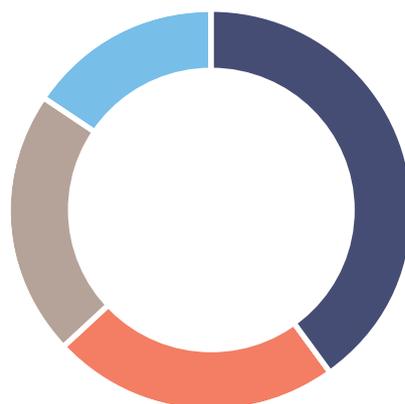
ТРИВАЛІСТЬ ПРОГРАМ

Один день	● 17%
Два дні	● 33%
Три дні	● 25%
Декілька тижнів	● 8%
Декілька місяців	● 17%

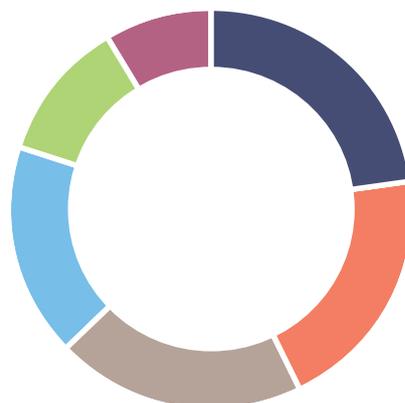
ТЕМАТИКА ПРОГРАМ

Реформа місцевого самоврядування, децентралізація, робота депутата місцевої ради	● 26%
Загальна теорія політики та діяльність політичних партій	● 15%
Медіа-комунікації в політичній діяльності	● 14%
Політичні ідеології та цінності в політиці	● 10%

ТЕМАТИКА ПРОГРАМ

Комунікації з громадянами	● 8%
Вибірчі технології	● 7%
Публічні виступи	● 7%
Фандрейзинг в політичній партії	● 6%
Державне фінансування партій	● 4%
Лобізм в політиці	● 3%

Використані джерела

Аналітичні публікації

Климончук В. Політична освіта як засіб реалізації політичних свобод демократичного процесу в сучасній Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/article/view/2053/2112> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Концепція політичної освіти в Україні / Інститут громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія». Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_6471-1522-13-30.pdf?070509083859 (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Посібник «Робота Німецького Бундестагу – ідеї для роботи українського парламенту». Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kas.de/ukraine/ukr/publications/45369> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Гендерна карта Донбасу в умовах децентралізації. Результати дослідження станом на травень 2016 р. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://issuu.com/agencydonetsk08/docs/map> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Інформаційні ресурси політичних партій

Павло Тарасюк: Програма стажування покращує комунікацію партії з виборцями. Повідомлення від 25.07.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=74406> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

За ініціативи Артура Герасимова для місцевих депутатів Донеччини провели тренінг. Повідомлення від 23.02.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=54833> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Партійці з різних куточків України беруть участь в освітній програмі в Німеччині. Повідомлення від 23.06.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=71142> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Представники БПП беруть участь у серії курсів для молодіжних лідерів у Будапешті. Повідомлення від 15.09.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=80097> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Активістки партії беруть участь у тренінгу по роботі з виборцями у міжвиборчий період. Повідомлення від 24.09.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=81691> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

«Батьківщина Молода» провела у Києві «Школу європейського політика». Повідомлення від 21.09.2015 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ba.org.ua/batkivshhina-moloda-provela-u-kiyevi-shkolu-yevropejskogo-politika> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Проект «Школа молодого дипломата» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kyiv.samoromich.ua/proekt-shkola-molodogo-diplomata> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Партійна школа політичної партії «Сила людей» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sylalyudey.org/partijna-shkola> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Інформаційні ресурси громадських організацій

Школа молодого політика / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://political-school.com> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Ліги інтернів – Асоціації випускників Програми стажування у Верховній Раді України та центральних органах виконавчої влади / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.interns.org.ua> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Політична школа Богдана Гаврилишина / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bhfoundation.com.ua/news_875.html (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Програма Благодійного фонду Богдана Гаврилишина «Молодь змінить Україну» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://changeukraine.com.ua> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Майстерня європейської політики Інституту політичної освіти / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ipo.org.ua/category/projects/projects_main/europeanpolitics (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Вища політична школа. Нові принципи лідерства. Ейдос: Центр політичних студій та аналітики / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eidos.org.ua/proekty/vyscha-politychna-shkola-novi-pryntsyuru-liderstva> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Навчальна програма Української школи політичних студій / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.usps.org.ua/index.php/ua/activity-ua/curriculum-ua> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Академія політичного лідерства 2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/event/akademiya-politychnoho-liderstva-2016> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Представництво Фонду Фрідріха Науманна в Україні та Білорусі / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fnst.org/content/ukrayina-ta-bilorus> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

ICDT Announces a Call for Applications for its Visegrad Academy for Political Leadership [МЦДП оголошує конкурс для участі в академії політичного лідерства] Повідомлення за 2016 рік / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.icdt.hu/news/news-archive/2015/icdt-announces-a-call-for-applications-for-its-visegrad-academy-for-political-leadership> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

МРІ оголошує весняний набір на навчальну програму для депутатів міських рад. Повідомлення Ресурсного центру «Гурт» від 29.02.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gurf.org.ua/news/trainings/31427> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Реформа децентралізації попри конфлікт: місцеві політики зі Східної України зустрічаються з берлінськими політиками. Повідомлення Фонду Конрада Аденауера – Представництва в Україні від 25.06.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kas.de/ukraine/ukr/publications/45693> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Літня Школа Самоврядування. Центр громадянських ініціатив / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cehrin.org.ua/?page_id=477 (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Школа мерів для міських голів, що прагнуть розвитку / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mayorschool.org.ua> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

На Донбасі проходить інформаційна кампанія «Активна жінка – сильна громада». Повідомлення Ресурсного центру «Гурт» від 05.10.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/news/informator/34649> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Тренінг з громадської діяльності для ВПО. Ресурсний центр «Гурт» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/news/trainings/35179> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Навчання для громадських активістів Луганщини. Сильні громади Донеччини / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gromady.dn.ua/1792-2> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

ВИНОСКИ

- 1 Климчук В. Політична освіта як засіб реалізації політичних свобод демократичного процесу в сучасній Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/article/view/2053/2112> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 2 Концепція політичної освіти в Україні. Інститут громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія»; Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_6471-1522-13-30.pdf?070509083859 (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 3 Концепція політичної освіти в Україні. Інститут громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія»; Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_6471-1522-13-30.pdf?070509083859 (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 4 Концепція політичної освіти в Україні. Інститут громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія»; Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_6471-1522-13-30.pdf?070509083859 (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 5 Концепція політичної освіти в Україні. Інститут громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія»; Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_6471-1522-13-30.pdf?070509083859 (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 6 Іванов М. Що таке “громадянська” і що таке “політична” освіта? / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11618/04-Ivanov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 7 Климчук В. Політична освіта як засіб реалізації політичних свобод демократичного процесу в сучасній Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/article/view/2053/2112> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 8 Концепція політичної освіти в Україні. Інститут громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія»; Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kas.de/>

- wf/doc/kas_6471-1522-13-30.pdf?070509083859 (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 9 «Батьківщина Молода» провела у Києві «Школу європейського політика». Повідомлення від 21.09.2015 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ba.org.ua/batkivshhina-moloda-provela-u-kiyevi-shkolu-yevropejskogo-politika> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 10 Павло Тарасюк: Програма стажування покращує комунікацію партії з виборцями. Повідомлення від 25.07.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=74406> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 11 За ініціативи Артура Герасимова для місцевих депутатів Донеччини провели тренінг. Повідомлення від 23.02.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=54833> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 12 Партійці з різних куточків України беруть участь в освітній програмі в Німеччині. Повідомлення від 23.06.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=71142> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 13 Представники БПП беруть участь у серії курсів для молодіжних лідерів у Будапешті. Повідомлення від 15.09.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=80097> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 14 Активістки партії беруть участь у тренінгу по роботі з виборцями у міжвиборчий період. Повідомлення від 24.09.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://solydarnist.org/?p=81691> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 15 Проект «Школа молодого дипломата» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kyiv.samopromich.ua/proekt-shkola-molodogo-diplomata> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 16 Партійна школа політичної партії «Сила людей» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sylalyudey.org/partijna-shkola> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 17 Ліга інтернів – Асоціація випускників Програми стажування у Верховній Раді України та центральних органах виконавчої влади / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.interns.org.ua> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 18 Програма Благодійного фонду Богдана Гаврилишина «Молодь змінить Україну» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://changeukraine.com.ua> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 19 Політична школа Богдана Гаврилишина / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bhfoundation.com.ua/news_875.html (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 20 Майстерня європейської політики Інституту політичної освіти / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ipo.org.ua/category/projects/projects_main/europeapolitics (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 21 Навчальна програма Української школи політичних студій / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.usps.org.ua/index.php/ua/activity-ua/scurriculum-ua> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
  - 22 Академія політичного лідерства 2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/event/akademiya-politychnoho-liderstva-2016> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

- 23 Посібник «Робота Німецького Бундестагу – ідеї для роботи українського парламенту». Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kas.de/ukraine/ukr/publications/45369> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 24 Представництво Фонду Фрідріха Еберта в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fes.kiev.ua/n/cms/1> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 25 Представництво Фонду Фрідріха Науманна в Україні та Білорусі / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fnst.org/content/ukrayina-ta-bilorus> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 26 На Донбасі проходить інформаційна кампанія «Активна жінка – сильна громада». Повідомлення Ресурсного центру «Гурт» від 05.10.2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/news/informator/34649> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 27 Гендерна карта Донбасу в умовах децентралізації. Результати дослідження станом на травень 2016 р. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://issuu.com/agencydonetsk08/docs/map> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 28 Тренінг з громадської діяльності для ВПО. Ресурсний центр «Гурт» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/news/trainings/35179> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.
- 29 Навчання для громадських активістів Луганщини. Сильні громади Донеччини / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gromady.dn.ua/1792-2> (дата звернення: 20.10.2016) .– Назва з екрана.

Міжнародний центр перспективних досліджень

Телефон: +38 (044) 253-52-29

Електронна пошта: office@icps.com.ua

www.icps.com.ua